

Móricz Zsigmond és A fáklya

Móricz Zsigmond írói pályájának első szakaszából olyan regényt kerestem, amelynek története falun játszódik, de nemcsak parasztok a szereplői, hanem a falusi társadalom egyéb képviselői is megjelennek benne. Célom annak bebizonyítása, hogy Móricz nemcsak a parasztságot ismerte jól, hanem a falusi társadalom egyéb rétegeit is. Ennek illusztrálására „A fáklya” című regényt találtam legalkalmasabbnak, mert itt Móricz valósághíven jeleníti meg a korabeli falu társadalmának egy szűk metszetét. A regény főbb szereplőinek a nyelvhasználatát már korábbi cikkeimben vizsgáltam (Imre Rubenné: Egy regényhős nyelvhasználatának főbb sajátosságai, *Módszertani Közlemények*, 1999/4: 162–168; Az egyén nyelvrétegei és kódváltásai Móricz Zsigmond *A fáklya* című regényében: *Arday képviselő nyelvhasználat, Módszertani Közlemények*, 2000/4: 165–169; Dékány Sámuel nyelvhasználat, *Módszertani Közlemények*, 2001/5: 212–215). Jelen írásomban a regény keletkezési körülményeit, tér- és időszemléletét, valamint a szereplők kapcsolatrendszerét vizsgálom. Elemzésemben a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, 1975-ben megjelent Móricz Zsigmond *Regények II.* című kötetének szövegét vettem alapul, a továbbiakban erre hivatkozom.

1. A regény keletkezése

Móricz Zsigmond 1910-ben kezdte el a később „A fáklya” címen kiteljesedett regényét. A Világ című polgári radikális napilapban jelentek meg az első részletek 1910. április 17-e és július 10-e között hat folytatásban, a tárcarovatban, külön-külön cím alatt: „Lobogó szövétnek”; „A szent dáridó”; „Ott is van baj, ahol nincs”; „Úton-útfélen nő a gyom”; „Tromf”; „Az árokparton”. Az író öccsének visszaemlékezése szerint: „Ezt a regényt nem írta valami nagy lendülettel” (MÓRICZ M. 1966: 258). 1911-ben egyetlen folytatást írt meg „Nemtő a lugasban” címen, 1912-ben egyet sem. MÓRICZ VIRÁG feljegyzéseiből tudjuk, hogy az író az 1911-ben tett felvidéki rokonlátogatásai során is érlelte a „Lobogó szövétnek” megírását, de a megvalósulás váratott magára (vö. MÓRICZ V. 1954: 117). MÓRICZ MIKLÓS szerint: „talán a folytatásokban való megírás technikája akkor még nem kötötte meg eléggé, a szerkesztőség sem jelezte, hogy a tárcák egyszer majd regénnyé állanak össze – írói kötelezettsége nem volt elég szoros” (MÓRICZ M. i.m. 370).

1913. január elsején folytatódott a regény közlése, 13 fejezet jelent meg „Lobogó szövétnek” közös főcím alatt, de valamennyinek külön címe is volt: „Két tűz között”; „Pénz a világ tengelye”; „Vidám aranyak”; „Könnyű az úrnak”; „A sült galamb”; „Kell valaminek történni”; „Álomtalan éjszaka”; „Pénz”; „Kéj”; „Bűn”; „Unalom”; „Lehelete a halálnak és a feltámadásnak”; „Kézzzorítások pokla”. A városi vendéglőben játszódó részlettel zárult a sorozat április 6-án. Az írónak Oláh Gáborhoz március 10-én írott leveléből megtudjuk: „Még öt folytatásom van ott hátra, ha semmi sem jön közbe, április 13-án lesz vége” (CSANAK 1963: 118). Egy vagy két részlet valószínűleg elmaradt a tervezetből, a nyilatkozatból azonban az is kiderül, hogy Móricznak akkor nem állt szándékában a regény folytatása. Móricz Miklós szerint: „nem folytathatta tovább, mert már érezte, hogy belső szerkezete szerint ez a regény trilógiája” (MÓRICZ M. i.m. 374).

A témát az első világháború alatt vette elő ismét: „Ezt a regényt régen terveztem, írtam is. A Világban jó tucatnyi részlet jelent meg belőle, 1910 óta szétszórt tárcákban. Most újrám szakadt a be nem végzett munka kielégítlenségének izgalma. A régi elgondolás keretében valami mélyebb korkép tűnik fel előttem: a vér- és acélözön, a világháború, mint államrendszer előtti magyar élet. Nehéz és fullatag levegő, most már mondhatjuk: a vihar előtti szélcsönd” (MÓRICZ 1917: 785). Móricz alaposan átdolgozta a már megjelent részeket, s a Nyugat 1917-ben folytatásokban közölte a teljes regényt. Ugyanabban az évben, decemberben, könyv alakban is megjelent, az író életében tizenhárom kiadást ért meg. Móricz 1921. január 30-án, a regény harmadik kiadásához írt előszavában a következőket nyilatkozta: „Ebben a regényben kiírtam mindent, ami éppen felsűrűsödött az élet súlya alatt, az embersors háborús bilincsei között” (MÓRICZ 1921: 333).

A Móricz irodalom valamennyi kutatója 1910 körül keresi „A fáklya” gyökereit. A regény „legerőteljesebben kiharsogó ítéletét, erkölcsi-társadalmi alaptételét nem a világháború tudatosította Móriczban, hanem az 1910-es szatmárökritói tűzvész” (VARGHA 1973: 137). 1910 húsvét vasárnapján bált rendeztek egy nádfedeles csűrben, s több mint háromszáz ököritói paraszt égett benn a rendezők felelőtlensége miatt. Az író mélyen megrendítették a történetek, s együttérzésének egy fájdalmas hangvételű cikkben adott hangot: „Mind hallottam, valamennyit gyászolom. Földijeim, véreim, s ami a művésznek talán legfontosabb: a modelljeim! Ott tanultam megismerni nemcsak a magyar parasztot, hanem az embert is...” (MÓRICZ 1910: 713). A tragédia a mélyebben rejlő okok feltárására készítette az író, s így született meg az Ököritő című írása. Az író szerint ez a vidék teljesen elmaradott, a civilizáció semmit nem adott a szatmári falvaknak. Az itt élő nép műveletlenségéért a falu urait teszi felelőssé: „Ha felelős a magyar paraszt azért a durva és elmaradott és nyers életért, amelyet a legegyszerűbb megfigyeléssel meg lehet állapítani nála, százzszorta jobban felelősek az összes felettes hatóságai, amiért nem képesek rájuk hatni, s a lelkükben levő rendkívül nagy értékű anyagot igazi kultúrával kiművelni” (MÓRICZ i.m. 716). Ebben a kijelentésében az író egyik legfontosabb gondolata fogalmazódik meg, amely „A fáklya” című regényében is központi szerepet kap. Az ököritói tűzvész történetének a regénybe való beillesztése meggyőzően bizonyítja a pusztító tűzvésznek feledhetetlen hatását.

A regény keletkezéséről szóló írások mindegyike kiemeli, hogy a regény írása közben lényeges változások mentek végbe az író felfogásában, kialakítandó mondanivalójában. CZINE MIHÁLY véleménye szerint, míg a „Lobogó szövétnak” csak egy átlagos pap közönséges életének bemutatása, addig A fáklya „nagyvonalú, szinte teljes társadalomképet adó regény” (CZINE 1960: 489). VARGHA KÁLMÁN a második változat tömörebb szerkesztettségét, retorikusabb, emelkedettebb hangvételű stílusát hangsúlyozza: „A fáklya kidolgozásakor a Lobogó szövétnak szövegét sorról sorra, mondatról mondatra átírta Móricz, azokat a részeket is, ahol a regény cselekményén semmit sem változtatott” (VARGHA 1973: 140).

KOVÁTS DÁNIEL elemző vizsgálata szerint „a régi elgondolásnak csak bizonyos kerete maradt meg, az is csak a regény első felére vonatkozóan, s előtérbe kerül a korkép, a magyar élet ábrázolásának fontossága, az egyéni sors rajzával szemben” (KOVÁTS 1981: 44). A szerző a regény változatainak gondos áttanulmányozása után a különbséget a következőkben foglalja össze: a végleges változatban másként alakult Matolcsy Miklós sorsa, elmarad az erotikus jelleg, nagyobb jelentőséget kap a falukép: megváltozik a környezet rajza és a korkép ábrázolása, előtérbe kerül a közélet a magánélettel szemben, és más színezetet kap a papság, a hitvilág ábrázolása is. KOVÁTS DÁNIEL nem ért egyet Vargha Kálmánnak a címekre vonatkozó megállapításával, mert szerinte a címül választott jelkép jelentése egészen más a két változat-

ban. A szövegből vett példákkal támasztja alá, hogy a szövétnek motívuma a szexuális kapcsolatok szintjére süllyed. A szerző még azt is hangsúlyozza, hogy Móricz egyik művében sem találunk olyan lényeges átalakulást, fejlődést, mint „A fáklya” esetében. Így lett tehát „A fáklya” egészen más koncepciójú regény, mint a „Lobogó szövétnek”.

A fentieket kiegészítve véleményem szerint a regény átdolgozása a stílus homogénebbé tételén túl a szereplők jellemének, társadalmi körülményeinek, beágyazódásának újragondolását, pontosságát is biztosabbá tette. E sokat vitatott regény jelentősége az, hogy az adott társadalomban gyökerezik, szereplői a valós világ, a falusi élet figurái. Tetteik, felfogásuk, magatartásuk a környezetrajzból kiszakítva motiválatlan és nem-, vagy másként értékelhető. Ez a regény legfőbb érdeme és nívója: „A fáklya a legnagyobb vállalkozás Móricz Zsigmond első korszakában. Korábban csak a magyar élet részterületeit fogta egy-egy regénybe; a falut, a kisvárost; most az egész korabeli Magyarországot, parasztot, papot, urat. S olyan új típusokat rajzolt, amilyeneket korábban nem, vagy csak elnagyoltan ábrázolt” (CZINE 1960: 503).

2. A regény tér- és időszemlélete, a szereplők viszonyhálózata

Az adott regény cselekményének színteréről, időpontjáról és szereplőiről a következőket állapíthatjuk meg. A regény szerkezetének pilléreit, belső tagolását az író által megtervezett szerkezeti egységek, azaz az öt könyv alkotja. Figyelemre méltó, hogy Móricz a mű szakaszolásában első nagy regényét, a „Sáraranyt” követi. A negyedik könyv kivételével valamennyi hét fejezetből áll (érdekes adat, hogy a negyedik könyv hetedik fejezete megtalálható a Nyugatban, de a kötetben nem szerepel). Az első könyv színhelyei Musa és Fábiánfalva, két egymás melletti község. Erre a földrajzi elhelyezkedésre utal a „szomszéd Fábiánfalva” szerkezet előtagja. Fábiánfalva új papja lesz Matolcsy Miklós.

A cselekmény helyszínei fiktivek: Musa, Fábiánfalva – ilyen helységnevek Magyarországon nem találhatóak. Fábiánfalva névadási alapja a Szatmár megyében lévő Fábiánháza nevű község lehetett. A cselekmény helyszínei konkrétan nem léteznek, ez nem is követelmény, hiszen a képzeletbeli helyszín a valóság ábrázolásának szabadabb módját feltételezi. Bár itt az író megmarad saját környezetében, falvai Szatmárban elhelyezhető falvak.

A második könyv minden fejezete Musán játszódik. A harmadik könyvben megváltozik a helyszín, a kisváros lesz a cselekmény színtere. A cselekmény helyszínének város voltára utalnak azok a kifejezések, amelyekben a város helyszínként szerepel: „bejött a szekér a városba” és a „beért a városba”. Itt hiányzik a konkrét megnevezés – még fikatív helyszín sem szerepel –, de a helyszín társadalmi közegén, a történés lényegén ez mit sem változtat. A negyedik könyv központi eseménye a piknik, amelynek színtere újra Musa, s végül az ötödik könyv lényegi eseményei, a bál és a tűz szintén a faluban játszódnak.

A cselekmény időpontja sem kötött, hiszen nem az informatikai érték dominál, sőt ez háttérben marad a szépirodalmi közlés szándéka mögött. Az első könyv nyáron játszódik három nap alatt. Az évszakra a következő mondatok utalnak: „Hatalmas meleg volt. A nap szinte szétcsattant, szikrázott és égetett” (7). A második könyv eseményei ősszel, (mintegy négy hónappal az előző után) két nap alatt zajlanak le. Az idő múlására Matolcsy Miklós szavai utalnak, az időfolyamat és a főhős életkörülményei sűrűsödnek ebben az egy mondatban: „Négy hónap óta egyebet sem eszem, csak kenyeret szalonnával” (69). A harmadik könyv az előzőnek a közvetlen folytatása, s mindössze egy éjszaka és egy délelőtti eseményeit tartalmazza. A negyedik könyv ideje kora tavasz, s öt napot fog át. Az évszak megjelölésére a következő mondat utal: „Kinn az első tavaszi nap sütött” (161). Az ötödik könyv nyár elején játszódik, s itt húzódnak el legjobban a történetek, tíz nap telik el. Az évszakra

többször is történik utalás a szövegben: „a kedves nyáréjszakában”; „nyár van, reggel”. Összességében egy esztendő telik el Matolcsy Miklós pappá választásától a haláláig. Az évszakok váltakozásával az idő folyamatos előrehaladását jelzi, amelyben lényeg a haladó idő, konkrét dátumtól függetlenül.

A regényének egyetlen főszereplője van: Matolcsy Miklós, aki a mű minden fejezetében szerepel. „A többi szereplő léte is Miklóssal való kapcsolatában kap jelentőséget; valamennyien elősegítik az ő sorsának, belső küzdelmének alakulását” (Kováts 1981: 50). A főszereplő Matolcsy Miklós személyéhez, cselekvéséhez kötődik a regény többi szereplőjének feltűnése, a szereplők időláncának, regénybeli szerepének megrajzolása is, melyet az alábbi táblázat segít áttekinteni:

Első könyv:

1. fejezet	2. fejezet	3. fejezet	4. fejezet	5. fejezet	6. fejezet	7. fejezet
Főszereplő: Matolcsy M., Dékány S., a kurátor	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M., a kurátor	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M., a tanító, a tanítóné	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M.
Mellékszereplők: Dékányné, Márta	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: egy gazda	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: Kis Péter felesége	Mellékszereplők: egy idegen	Mellékszereplők: a csordás

Második könyv:

1. fejezet	2. fejezet	3. fejezet	4. fejezet	5. fejezet	6. fejezet	7. fejezet
Főszereplő: Matolcsy M., Dékányné	Főszereplő: Matolcsy M., Dékányné	Főszereplő: Matolcsy M., Dékányné	Főszereplő: Matolcsy M., Dékányné	Főszereplő: Matolcsy M., Dékány S.	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M.
Mellékszereplők:	Mellékszereplők:	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: Márta	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: Dékányné	Mellékszereplők: Margit

Harmadik könyv:

1. fejezet	2. fejezet	3. fejezet	4. fejezet	5. fejezet	6. fejezet	7. fejezet
Főszereplő: Matolcsy M.,	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M., Arday	Főszereplő: Matolcsy M., Arday	Főszereplő: Matolcsy M., Arday	Főszereplő: Matolcsy M., Dékányné	Főszereplő: Matolcsy M., Dékányné, Arday
Mellékszereplők: a pincérlány	Mellékszereplők: a pincérlány	Mellékszereplők: a rendőrkapitány, a takarékpénztár igazgatója	Mellékszereplők: a rendőrkapitány	Mellékszereplők:	Mellékszereplők:	Mellékszereplők:

Negyedik könyv:

1. fejezet	2. fejezet	3. fejezet	4. fejezet	5. fejezet	6. fejezet
Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M., Arday	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M. Margit	Főszereplő: Matolcsy M. Margit	Főszereplő: Matolcsy M.
Mellékszereplők: Matolcsy anyja	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: Alvintzy	Mellékszereplők: Dékányné	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: Matolcsy anyja

Ötödik könyv:

1. fejezet	2. fejezet	3. fejezet	4. fejezet	5. fejezet	6. fejezet	7. fejezet
Főszereplő: Matolcsy M.,	Főszereplő: Matolcsy M., Margit, a fiatal tanítónő	Főszereplő: Matolcsy M., Dékány S.	Főszereplő: Matolcsy M., a kurátor	Főszereplő: Matolcsy M.,	Főszereplő: Matolcsy M.	Főszereplő: Matolcsy M.
Mellékszereplők:	Mellékszereplők:	Mellékszereplők: Dékányné, egy paraszt	Mellékszereplők: egy öregember	Mellékszereplők: az ügyvéd, Arday	Mellékszereplők: a csendőr, a bíró	Mellékszereplők: az orvos, Margit, Dékányné

A szereplőgárda kiválasztása csak egy szűk metszete a korabeli falu társadalmának. A korabeli falu valóságos társadalmi rétegződése a következőképpen alakul: a falu előljáróságához tartozik a bíró, a jegyző, a földesúr. Őket követik a dzsentrik, a lecsúszott középnemesek. Az értelmiségi réteget képviseli a tanító, a pap, az orvos. „A népi társadalom főbb típusai a nagygazdák, kiscgazdák, törpebirtokosok, zsellérek, cselédek, napszámosok, pásztorok, kubikusok stb., sőt tágabb értelmezésben ideszámíthatjuk az ipari munkásságot és a kereskedelemmel foglalkozókat is” (VÉGH 1941: 315). A regényben bemutatott falu társadalma a következőképpen rétegződik: Arday képviseli a vezető földesúri osztályt, a falusi értelmiség megtestesítői: Matolcsy Miklós, Dékány Sámuel lelkész és felesége, a tanító és felesége, és a fiatal tanítónő, Margit. A parasztságot mindössze a kurátor és egy-két szegényparaszt képviseli. Az író tehát az általa ábrázolt világ valóságdarabjának tipikus szereplőit választja ki, a cél a szándék, a művilág egyensúlyának megtartásával. Nem a paraszti társadalom megrajzolása a célja, de a falusi társadalom valóságát képezi le.

Cs. GYÍMESI ÉVA a következőképpen nyilatkozik a szépirodalmi művek szereplőiről: „A mű világának tárgyiasságai (például a figurák) minden egyedi, sajátos megjelenésük mellett sohasem esetlegesek, hanem reprezentatívak az irodalmon kívüli valósághoz képest. A különösnek ebben a szférájában az úgynevezett tipikus figurák valamely általános törvényszerűséget képviselnek” (Cs. GYÍMESI 1992: 41). Ilyen értelemben „A fáklya” című regényben több reprezentatív figurával találkozunk. Matolcsy Miklósban a kor egyik jellemző református paptípusát örökölte meg Móricz sok hiteles vonással. Arday a földesúri életforma és mentalitás tipikus képviselője. Dékány tiszteletes a falusi „gazdálkodó” pap megtestesítője, s a felesége az úri életforma képviselője. A regényben szereplő kurátor a gazdagparaszti szemléletet testesíti meg. A szereplők egyetlen korabeli személlyel sem azonosíthatók, de egy-egy társadalmi réteget reprezentálnak. Epizóduszereplőkként jelennek meg a regényben: a rendőrkapitány, a takarékpénztár igazgatója, akik a földesúri hatalom előtti megalázkodás tipikus képviselői.

lői. Hasonlóan kevés szerepe van Matolcsy Miklós két paptársának, Alvintzynek és Vitéz Györgynek. Ők a papi életvitelt reprezentálják. A regény végén mindössze néhány mondatos a megszólalása a bírónak, a kereskedőnek és az orvosnak.

A szereplők nyelvhasználata elárulja társadalmi hovatartozásukat, és összességükben, a nyelv közvetítésével leképezik a falu egész társadalmi viszonyrendszerét.

IRODALOM

Csanak Dóra 1963 = Móricz Zsigmond levelei I–II. Akadémiai Kiadó, Bp.

Czine Mihály 1960 = Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Magvető Könyvkiadó, Bp.

Cs. Gyimesi Éva 1992 = Teremtett világ. Pátria Könyvek.

Kováts Dániel 1979 = A formátlanság formaművésze? Gondolatok Móricz Zsigmond első regényeinek kompozíciójáról. Napjaink 8: 3–5.

Kováts Dániel 1980 = A művészi kifejezés módszerei Móricz első regényeiben. Magyaritanítás 3. 57–63.

Kováts Dániel 1981 = Móricz Zsigmond A fáklya című regényének megformálása. Borsodi Szemle 3: 43–53.

Móricz Miklós 1966 = Móricz Zsigmond érkezése. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

Móricz Virág 1954 = Apám regénye. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

Móricz Virág 1981 = Tíz év I–II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

Móricz Zsigmond 1910 = Örökítő. Nyugat I. k. 713–717.

Móricz Zsigmond 1917 = A fáklya. Nyugat I. k. 785.

Móricz Zsigmond 1921 = A fáklya. Előszó a harmadik kiadáshoz. In: Móricz Zsigmond A fáklya. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1953.

Móricz Zsigmond: A fáklya. In: Móricz Zsigmond Regények II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1975.

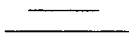
Móricz Zsigmond 1978 = Tanulmányok I. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

Móricz Zsigmond 1992 = Tanulmányok II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

Nagy Péter 1975 = Móricz Zsigmond. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.

Vargha Kálmán 1973 = Álom, szecesszió, valóság. Magvető Könyvkiadó, Bp.

Végh József 1941 = Társadalmi szempontok a népnyelvkutatásban. Debrecen–Kolozsvár 314–343.

DR. MOLNÁR PÉTER

főiskolai adjunktus

SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar

Szeged

Régi taneszköz új szerepben

Csökkent-e az iskolai falitábla módszertani jelentősége napjainkban?

Kiszorítják-e az iskolából ezt a klasszikus taneszközt a korszerűnek nevezett oktatás-technikai eszközök?

Hogyan tarthatja meg módszertani versenyképességét napjainkban és a jövőben ez az idők folyamán változatos formában megjelenő oktatási segédeszköz?